

MÝTUS ŠUMAVA

Genius loci nejrozsáhlejšího pohoří českých zemí

Přestože každá oblast naší nádherné republiky má přirozeně své jedinečné kouzlo, zdá se, že mystérium Šumavy je obzvláště těžko uchopitelné. Snoubí se v něm drsná přírodní i historická realita s poezií a magií. Je to oblast plná kontroverzí i oáza regenerujícího klidu. Nalezneme v ní tu nejryzejší tradiční kulturu i moderní kýč. Ovšem mnohému z toho lze lépe porozumět při poznávání šumavské mytologie.

Tím základním pro uchopení daného tématu je však geografické vymezení toho, co všechno vlastně Šumava je. Dnes totiž za ni bývá označováno už kdeco, a to zjevně hlavně z marketingových důvodů. V tomto smyslu tak Šumava zabírá jistě největší plochu v celé její historii. A zatímco není až takový problém shodnout se na tom, že podél ně Šumavu na její české straně vymezují Nýrsko na severozápadě a Lipensko na jihovýchodě, směrem do vnitrozemí je to už mnohem obtížnější.

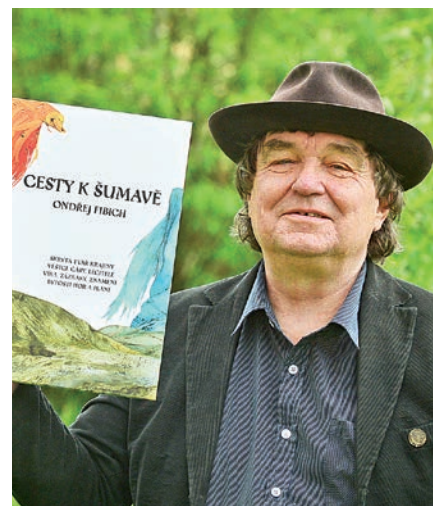
Jedním ze znalců mnoha reálií daného regionu a odborníkem na šumavskou mytologii je spisovatel a vydavatel Ondřej Fibich, autor zhruba čtyřiceti knih, z nichž drtivá většina je nějak spjata právě s daným regionem.

„Každý si vnímání Šumavy přizpůsobuje do jisté míry sám sobě. Dalo by se ale říci, že ta pravá Šumava je jakýsi neodbytný pocit, a to zejména určitého diskomfortu, obtížnosti a nebezpečí. To odpovídá například tomu, že Karel Klostermann nazývá Pošumavím oblast na levém břehu Otavy, okolí Plánice, a dokonce i hrad Rábí. Je to tedy dynamická krajina, která člověku přinášela velice strohou úrodu, byla promíšena třemi kulturními živly, a to českým, německým a židovským. Kromě Pošumaví se používá také termín Podlesí. Takže se zde setkáváme se třemi označeními: Šumava, Pošumaví a Podlesí, které se různé prolínají nebo splývají. Ale třeba pláním kolem Horské Kvildy nikdo neřekne Pošumaví. Navíc jde o názvy, které používají hlavně návštěvníci Šumavy. Sami Šumaváci si sice samozřejmě vždy uvědomovali, že žijí na Šumavě či v Böhmerwaldu, ale při užívání daných pojmů byli dříve poněkud opatrní. Dnes bývá Šumava často především značkou, která se dobře prodává,“ komentuje O. Fibich.

První historicky doložený název této oblasti zní Gabreta (Pohoří kozorohů) a pochází od Keltů. „Svá bádání konzultuji i s naším předním odborníkem na Kelty archeologem Janem Michálkem, který konstatuje, že Šumava pro ně ani nebyla

prostorem pro běžný život, ale sloužila jim hlavně jako zdroj přírodních surovin, zejména zlata. Protože Keltové žili převážně v rovinaté nebo maximálně v pahorkaté krajině, hlavně v blízkosti významných obchodních cest. A to, že nacházíme archeologické stopy výskytu Keltů i na některých šumavských vrcholech, není dokladem jejich osídlení, ale naplňováním vlastních kultických potřeb,“ vysvětluje O. Fibich.

K historickému vymezení Šumavy se někdy používá i jazyková hranice. Zvláště dobře je to podle O. Fibicha patrné v knize německého autora Paula Friedla (1902–1989) *Zrzka ze Šumavy (Die Fuchsin von Huschitz, 1955)*: „V ní popisuje stěhování německé rodiny z Vimperka do Šumavských Hoštic, což už byl jednoznačně český svět. A tito lidé si byli přesně vědomi toho, kde překročili jakousi pociťovou kulturní, a především jazykovou hranici. Z toho je tak patrná dominance německého živlu na Šumavě, což se mi potvrdilo, když jsem pracoval na své knize *Nejúplnější místopisný slovník staré Šumavy*. Z dobových záznamů kolem roku 1930, které jsem studoval, jednoznačně plyne, že německá národnost na Šumavě tehdy zásadně převládala. Šumava je proto podle jejího pozdějšího historického vývoje dokonalou ukázkou toho, jak mocní na

Ondřej Fibich

Archiv Ondřeje Fibicha

základě svých ekonomických, politických nebo vojenských zájmů rozhodují o tom, jakými lidmi se má ten který prostor zrovna osídlit. Ale určovat, kdo byl na Šumavě takzvaně první, je irelevantní, protože se to prakticky nedá zjistit. Archeologové sice nacházejí keramiku z různých období, ale nejsou schopni identifikovat, jakými jazyky tvůrci daných předmětů mluvili,“ analyzuje O. Fibich.

Podvojnost šumavského ducha

Jací tedy byli tito, když ne úplně původní tak řekněme tradiční Šumaváci?

„Šlo o lidi, kteří žili jednotnou horskou kulturu – měli společné náboženství, vyprávěli si stejné pověsti, používali více méně obdobné technologie v zemědělství, samozřejmě podle povahy dané lokality a nadmořské výšky. Ovšem celkově by se dalo říci, že šlo hlavně o lidi, kteří žili v době

Vrch Valy (1010 m n. m.) nad osadou Popelná, na němž se nacházejí pozůstatky v ČR nejvýše položeného keltského hradiště nazvaného Obří hrad.

Petr Bonek / Shutterstock

dřevné – byli chudí, železo bylo drahé. Tato jednotná horská kultura zanikla po druhé světové válce – Němci byli odsunuti, velká část českého obyvatelstva buď sama odešla do vnitrozemí, nebo byla z důvodu jeho politické nespolehlivosti přesídlena a pohraniční pásmo bylo vylidněno úplně. Proto původní šumavskou kulturu, která se vyvíjela stovky let a byla ovlivněna třeba i kulturou alpskou, není možné už nikdy obnovit," sděluje O. Fibich.

Jedním ze základních vlivů utvářejících mentalitu Šumaváků, žijících tehdy ještě v podstatě v divočině, jež byla do značné míry nejen fyzicky, ale i kulturně stranou okolního světa, bylo dozajista poměrně chladné klima.

„Čím výše lidé žili, tím větším tlakem na ně příroda působila, a tím i spoluutvářela jisté odlišnosti v jejich charakteru. Zejména dobře patrné je to na bavorské straně Šumavy, kde horská krajina klesá velice rychle dolů do údolí Dunaje. Němci žijící na horách přináležejících naší republice, kteří se po odsunu museli uchýlit do tohoto bavorského podhůří, s tamními obyvateli příliš dobře nevycházeli. Ti je totiž často brali jako vetřelce, ovšem nikoliv v národnostním slova smyslu, ale v mentálním. Platilo to ovšem i naopak, protože mladí Bavoráci prováděli výpady za hranice a kradli německým Šumavákům žijícím na české straně jejich dobytek," říká O. Fibich.

O podobě těchto regionálních třenic víme dodnes i díky dílu již zmíněného nejznámějšího šumavského spisovatele Karla Klostermanna (1848–1923). A O. Fibich je nejen velkým obdivovatelem a znalcem života i díla tohoto autora, ale také některé jeho spisy sám vydal.

„Klostermann je přímo ztělesněním šumavské podvojnosti, tedy přítomnosti českého a německého živlu. Dokázal totiž v sobě harmonicky spojit českou a německou Šumavu. A zároveň se v jeho tvorbě kombinuje realismus s magií. Jsem přesvědčen, že dokonce patří přímo k průkopníkům magického realismu u nás. Například jeho povídka *Nioba z Malče* (1908) je organickým zasazením archetypu starořecké mytologické postavy Niobé do šumavských reálií," podotýká O. Fibich.

V čem ale podle něj někdejší obyvatelé této pohraniční oblasti rozhodně žádnou rozpolcenost neprojevovali, byla jejich původní kultura: „Staří Šumaváci byli nesmírně kulturní lidé, a to zejména proto, že dokázali přírodní materiál opracovat způsobem, že byl zároveň jak užitečný, tak krásný. Třeba to, že uměli funkčně, levně a zároveň velice esteticky využít stavební kámen. Avšak novodobé stavby na Šumavě jdou zpravidla proti duchu použitého materiálu, účelnosti i dané krajiny. Tento trend je navíc patrný v celém převažujícím současném přístupu k Šumavě – má se to tvářit přírodně, ale výsledkem je paskvil.“

Dřevařství na Šumavě

Skutečné pověsti napsali žáci

Kromě toho, že je O. Fibich básníkem a autorem několika faktografických publikací, hlavní část své tvorby zaměřuje na šumavské pověsti. A měl to velké štěstí, jak sám říká, že ve strakonickém muzeu narazil na pozůstalost Adolfa Daňka (1869–1950), jednoho z největších sběratelů právě šumavských, respektive pošumavských pověstí. Ten byl povoláním nejdříve učitel, poté se stal školním inspektorem.

„V rakousko-uherském školství byl obsah výuky přesně určen, včetně času, kdy se co má v tom kterém ročníku učit. Proto ve stejnou dobu část žáků v celém moc-

od pohádky krátká. A tak to byly vlastně děti, které mě naučily dávat dohromady skutečné pověsti. Na jedné ze svých školních besed jsem pak tehdejšími žákům přečetl slohovku z oné archivní sbírky. Jedno děvče se poté přihlásilo a řeklo mi, že to je text její babičky z roku 1912...“

Další štěstí měl O. Fibich v tom, že jako jeden z posledních šumavských literárních folkloristů mohl čerpat přímo od pramene. Tedy alespoň trochu.

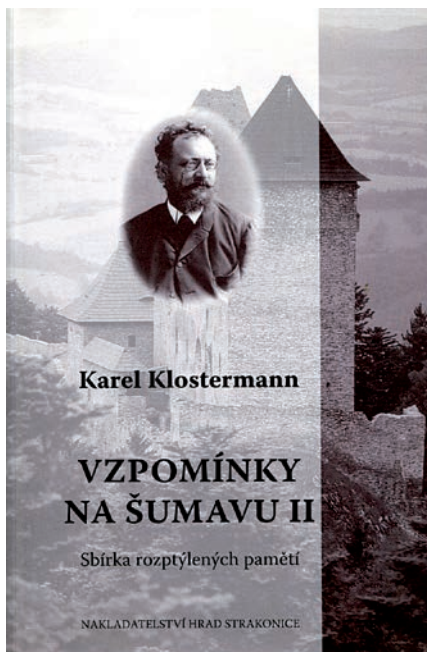
„Přestože pověsti sbírám až od roku 1979, podařilo se mi jich ještě pár desítek zachytit z autentických vyprávění několika šumavských pamětníků. Ovšem hlavním pramenem pro mě dnes jsou již jediné tyto slohové práce žáků z dob monarchie. Jako další zdroje pak používám texty z dobových regionálních časopisů, ročenek a knih, jež vyšly v malých nákladech, nebo státní okresní archivy či obecní kroniky.“

Autentické šumavské pověsti podle poznatků O. Fibicha také věrně rekonstruoval německý spisovatel Hans Watzlik (1879–1948). Ty vyšly v knize *Böhmerwaldsagen* (1929). Pod svým jménem je pak vydal Antonín Rausch (1906–1982), a to s názvem *Příběhy ze staré Šumavy* (1974). A ještě se původních vyprávění drželi učitel a zakladatel Muzea Kašperské Hory Hans Kollibabe (1880–1950) a profesor etnografie Gustav Jungbauer (1886–1942).

„Nešvarem současné doby je vytváření kvazihistorie, včetně vymyšlení pověstí, které jsou vydávány za původní. A to je úplně ten největší problém, protože to zcela zabíjí ducha daného místa i doby. Tím hůře, když některé z těchto textů působí opravdu autenticky. Vidět například za každým větším šumavským kamenem Kelta je dětské. Proč by Keltové stavěli menhiry na horách? Menhiry se vždy umísťovaly na rovině! Proč? Protože hory symbolizovaly," ilustruje O. Fibich.

Hájemství lesní bohyně

Ve své poslední a právě vydané knize nazvané *Cesty k Šumavě* představuje O. Fibich ►

nářství psala i slohovou práci na téma pověstí, kterou jim vyprávěl někdo z rodiny. Daněk tyto slohy sbíral a pak podle nich vytvářel vlastní texty. A když jsem tato dětmi zachycená vyprávění srovnal se stejnými náměty, které zpracovali různí spisovatelé, zjistil jsem, že je tyto autoři cenzurovali a uhlazovali. Navíc je psali příliš dlouhé. Ale aby pověst jako žánr byla skutečně účinná, musí být na rozdíl

► genius loci daného pohoří dílem skrze vlastní eseje, dílem prostřednictvím vybraných pověstí: „Snažím se pochopit duchovní tvář Šumavy. Je to tedy kniha o spiritualitě, o mentalitě, o porozumění a vžití. A také je o dialogu, protože když člověk vnímá přírodu jako bytost větší a starší než on, lépe si uvědomí, jak by s ní měl jednat.“

A tou základní, přímo archetypální mytologickou postavou historické Šumavy je Lesní Matka.

„Tento ženský archetyp podle mě nejvíce odráží nevyzpytatelnost a proměnlivost Šumavy spočívající zejména v extrémních výkyvech klimatu, které mívaly na její obyvatele i fatální dopady. Dalším aspektem Lesní Matky je její schopnost nabízet lidem zrcadlo, v němž ukazuje, že v každém z nás je přítomna jak světlá, tak temná stránka. I Lesní Matka se totiž projevuje dualisticky – jednou zachrání zbloudilou děti, jindy je ale sežere... A to přesně vystihovalo způsob života někdejších Šumaváků, kteří se den co den pohybovali na houpacíce mezi nadějí a beznadějí. V takovémto rozpoložení jim samotné křesťanství už nedostačovalo, což je vůbec patrné u etnik žijících v horách. Křesťanství bylo totiž již při svém samotném vzniku spjata s nížinou. V horských podmínkách proto panují přírodní bozi. Takže Šumaváci se modlili jak k biblickému Bohu, tak tíhli i k magii. Potřebovali, aby jim bylo pomozeno, proto Boha testovali. A když se praktické výsledky nedostavily, hledali jinde. Dalším důvodem oné větší otevřenosti vůči magii než v jiných regionech bylo i to, že církev byla v této odlehle přírodě poměrně málo zastoupena. V celých velkých oblastech se nenacházel kostel s farou, anebo tam byl jen samotný kostel. Modlili se ale také k Panně Marii, proto jsem toho názoru, že Lesní Matka byla vlastně její druhou tvář, tedy jiným projevem téhož ženského archetypu,“ míní O. Fibich.

Dobrotivá Lesní Matka

Selka na Žlíbku poslala své děti do Kašperských Hor, aby zanesly nějaké věci příbuzným. Děti se zdržely a navracely se již za soumraku. Ještěže vyšel měsíc, aby jim posvítil. Ovšem nebylo to nic platno, protože zabloudily. Když byly již celé utrmácené, začaly volat o pomoc. Tu se před nimi objevila vysoká žena, místo vlasů lišejník a oblečena byla do březové kůry a mechu. Děti se vyděsily, avšak lesní bytost konejšivě promluvila: „Jsem Lesní Matka a pamatují tisíc let. Hlídam tu lesy i zvěř, aby jim nikdo neublížoval. Běda však všem škůdcům. Ale vy se bát nemusíte. Pojdte, dovedu vás domů.“ Když se děti ocitly na kraji lesa, Lesní Matka zmizela. Ani jí nestačily poděkovat.

Ondřej Fibich: *Cesty k Šumavě*

V šumavské mytologii se však objevují i mužské postavy. Třeba takový Boubínský kmet, vládce Boubína, jenž se na jeho vrcholu zjevuje zejména za sychravých nocí.

„To je postava vztahující se jen k určitému místu, jež vyjadřuje genius loci dané lokality, tedy to, jak na tamní lidi působí. Stejně jako v případě Krakonoše neexistuje jeho ženský ekvivalent, tak ani Lesní Matka nepotřebuje svůj protipól. Navíc genius loci, tedy duch daného místa se často projevuje, aniž by měl svou konkrétní podobu, má třeba jen hlas. Anebo na sebe bere vzhled nejrůznějších bytostí. A pozorují, že genius loci na Šumavě je také tím, co zaniklo s rokem 1946. Vztah lidí k tomu kterému místu se ale bez genia loci zásadně naruší. Je to podobné, jako když jsou diváci v divadle, kde sice zůstaly nádherné kulisy, ale herci již dávno odešli,“ upozorňuje O. Fibich.

Vodníka zde nehledejte

Lesní Matka je také jasným výrazem toho, že vnímání Šumavy je odpradáva až podnes spjata zejména s lesy. I starořečtí autoři toto pohoří charakterizují jako velký les. Ovšem zároveň je Šumava i sbevytým vodním světem.

Potok Spůlka (1915)

„Voda byla pro Šumaváky velice důležitým víceúčelovým přírodním živlem, kterému se naučili jak čelit, tak ho i využívat ke své obživě. Například do cest šikmo zapouštěli dvojici klad, aby skrze ni odtékala voda a nevymílala je. Šlo tak o zachování jejich klíčového spojení s okolním světem. Dále uměli odvodňovat louky, budovali retenční nádrže, kilometry náhonů pro chod různých zařízení od hamrů přes mlýny až po pily a továrničky, stavěli kanály na splavování dřeva,“ popisuje O. Fibich.

A je to také Šumava, kde pramení naše nejdelší řeka.

„Vltava pramení v těch nejtemnějších místech Šumavy, což plyne i z názvů okolních vrchů, které se týkají smrti nebo černé barvy, především pak dominantní Černá hora. Ovšem místo, které je oficiálně vydáváno za pramen Vltavy, není fakticky hydrologickým počátkem naší nejznámější řeky. Ten je ve skutečnosti v sedle právě Černé hory, tedy mnohem výš. Ovšem ani to není přesné, protože Vltava de facto pramení také u bavorské vsi Bischofsreut. To znamená, že Vltava je dvojpramenná a jako řeka vzniká teprve na Mrtvém luhu, což evokuje až jakýsi mystický zrod řeky skrze smrt německé Studené a české Teplé Vltavy. A tak i tento proces symbolizuje historickou provázanost českého a německého živlu,“ uvádí O. Fibich.

Na nejednoznačnost šumavských toků podle něj ukazuje i jejich etymologie. Sám nedávno rozšířoval osudy jména jedné malé říčky: „Potok Spůlka pramení na Zadově pod vrchem Churáňov a vlévá se před Čkyni už jako říčka do řeky Volyňky. Ta ale ve středověku nesla mnohem poutavější název, a to Třeštilka. Avšak ani Spůlka není původním jménem. To vzniklo až při přepisu zkomolením názvu Sputka. A Sputkou je říčka proto, že protéká pod osadou Putkov, na níž se kdysi nacházela dřevěná tvrz, jež patřila zemanovi, jenž se jmenoval Puta.“

Avšak zřejmě nejvýraznějším specifikem šumavského vodního světa jsou ledovcová jezera, protože pět ze šesti nacházejících se v naší republice se rozprostírá právě

Lurdy na Šumavě

Za vsí Chroboly v kouzelném údolíčku tekla Zlatý potok. Nad ním se ve stráni třpytila malá studánka. Jednou sem přišla jedna žena trpící očním neduhem. Když se ve studánce omyla, hned byla uzdravena a první co viděla, byla Panna Maria Lurdská, která se vznášela opodál. Po tomto zázraku sem začali lidé putovat a u pramene se modlit. A když zázraků přibývalo, postavili zde kostelík zasvěcený Panně Marii Lurdské. A tak se z tohoto zátíší stalo místo poutní.

Dědictví Šumavy, vyprávěl kovář Emerich Kurz

-pt.cz) *Dědictví Šumavy – sbírka pověstí ze Šumavy a jihozápadních Čech*. Jde o projekt Městské knihovny Prachatic, která ve spolupráci s O. Fibichem a Kreisbibliothek Freyung zveřejňuje stovky pověstí z dané oblasti, jež jsou kategorizovány jednak geograficky, jednak tematicky. A tak pouze zběžný pohled stačí, aby bylo jasné, že nejvíce textů se nachází právě v sekci démonologických pověstí.

„Jedním z projevů německé kultury je i hororový charakter pohádek bratří Grimmů, který se pak otiskl také do šumavských pohádek a pověstí. Ty se vyprávěly hlavně během dlouhých zimních večerů. A to bylo zvláště důležité pro děti, které to emocionálně otužovalo, protože tak byly připravovány na život plný nebez-

v nich šumavské strašidlo. Z toho je dobře patrné, jak mytologie odpovídá danému prostředí. Takovéto pojetí démonologie nemohlo proto vzniknout například v úrodném Polabí. A svět démonů navíc ukazuje na to, že šumavské pověsti patří k těm úplně nejstarším v českých zemích,“ informuje O. Fibich.

Ten je také přesvědčen, že šumavské pověsti byly nejen vyjádřením vlivu určitých archetypů na tamní obyvatele a odrazem tlaku přírody, v níž se nacházeli, ale zároveň šlo o reakci na konkrétní děje: „Pověsti mívají reálný základ, a to vnitřní, nebo vnější. Buď jsou tedy odrazem psychického rozpoložení, respektive výrazu nevědomí daného autora, nebo se jedná o skutečné události, které označujeme

Vladimír Müller / Shutterstock

Rekonstrukce vzorku signální stěny hraničního pásma umístěné u zaniklé osady Bučina

v tomto pohoří. „Na druhou stranu zde kvůli nadmořské výšce prakticky úplně chybějí rybníky. A odráží se to i v mytologii, která tak vůbec nezná vodníka. Takže hranice Šumavy lze vlastně vytyčit třeba i podle výskytu této pohádkové postavy,“ poznamenává O. Fibich.

Samostatnou kapitolou jsou pak studánky. „Ty jsou častým námětem šumavských pověstí. Léta jsem se zabýval zvláště posvátnými šumavskými studánkami. K nim se vážou úžasné příběhy. Třeba ten, kdy do Studánky svatého Vintíře v Dobré vodě u Hartmanic strčila hlavu slepá kráva, jíž se pak vrátil zrak,“ dokresluje O. Fibich.

Ďáblův rajón

Signifikantnost lesa pro Šumavu obzvláště výstižně vyjádřil výtvarník a spisovatel Josef Váchal (1884–1969), a to ve své knize *Šumava umírající a romantická* (1931): „Každý starý strom zde jest věrným obrazem celé Šumavy.“ V ní ale také napsal: „Šumava je oblíbený Ďáblův rajón.“ A tento dojem jako by potvrzovaly i pověsti. Takže zatímco vodníka byste v šumavské mytologii hledali marně, maximálně lze objevit ještě tak nějakého vodního skřeta, čerty a demony se to v šumavských pověstech jen hemží.

A každý se o tom může sám přesvědčit při návštěvě webových stránek (povesti.knih-

pečí a smrti. A v oblasti démonologie existovala přímo interakce mezi Alpami a Šumavou, a to v tom, že ty nejobtížnější šumavské demony zaříkávači zakleli do alpských skal. Dokonce se objevila svědectví některých bodrých Šumaváků, kteří putovali přes Alpy třeba do Itálie a potkali

www.vachal.cz

Josef Váchal: *Slať v Neuhausen (Šumava umírající a romantická)*

Ďáblův buk

Mezi Královským kamenem a kaplí svatého Jana rostly čtyři starodávné buky. Lidé z Nicova si na ně dělali záluck a nakonec je začali kácet. Již tři z nich ležely na zemi, avšak ten čtvrtý odolával, jako by byl z kamene. Sekera od kmene odskakovala, pila na kůře udělala jen pár škrábanců a divným žářem se zkroutila. Všechny obešla hrůza a své úsilí vzdali. Po pár dnech se na místo vypravili znalí muži. Nářadí si postříkali svícenou vodou. Při prvním zářezu udeřil hrom a buk se rozštípl od kořenů až po vršek. Dřevorubci vítězně zakřičeli. Jeden z nich si rozpustil stoupl do rozštěpu. V tom okamžiku se půlky kmene spojily a hlupáka rozmačkaly. Dodnes se z toho stromu občas řine krev.

Dědictví Šumavy, Stachovský zápis

jako paranormální jevy či záhady. V každém případě měly pověsti pro někdejší Šumaváky velký osobní význam. Rozhodně nešlo jen o nějaké hospodské povídačky, které by vznikaly nad půllitrem piva.“

Temný charakter Šumavy je podle O. Fibicha dnes patrný zejména v následcích historického rozvratu jejího někdejšího demografického charakteru: „Letos se slaví třicet let od založení Národního parku Šumava. Ale zapomíná se na to, že vznikl v souvislosti s obrovskou lidskou bolestí – v daném prostoru přišly desetitisíce lidí o domov, byly zmarněny obrovské ekonomické hodnoty, na hranicích byly zavražděny spousty lidí. A tak jen v důsledku vyliďnění mohl vzniknout národní park. Tuto oběť je proto nutné uctít. Jinak bude ona vzájemná kmenová rivalita i nadále aktivně přetrvávat v našem kolektivním nevědomí. Podle mě je totiž kořenem i dnešních bojů o Šumavu, ať už konfliktu mezi ekologickými aktivisty a lesáky, či sporu mezi obcemi a právě Národním parkem.“